

Wykrywanie sprawców przestępstw

Wykrywanie (ujawnianie) przestępstw i ich sprawców uznaje się za jeden z głównych kierunków zainteresowań kryminalistyki.

Stanowi jeden z najgłówniejszych kierunków działań organów ścigania opierających się na wiedzy kryminalistycznej.

Znajduje ona zastosowanie w odniesieniu do:

- ujawnienia często zakamuflowanego i złożonego przestępstwa,
- wykrycia jego sprawcy i zabezpieczenia go do dyspozycji procesu karnego,
- dostarczenia odpowiednich dowodów winy w już toczącym się lub przyszłym postępowaniu przygotowawczym.

Wykrywanie to ogół działań organów ścigania nastawionych na ujawnienie przestępstw i ewentualnie uzyskanie informacji wstępnie określających sprawcę przestępstwa.

Proces wykrywczy poprzedza proces dowodzenia winy, który jest elementem prowadzonego postępowania karnego.

Źródłostów słowa *wykrywanie*

Wykryć — wykrywać

1. ujawnić rzecz, która była tajna,
2. ustalić fakty dotyczące czyjegoś udziału w czymś,
3. ustalić badaniem obecność czegoś w czymś.

<https://sjp.pwn.pl/sjp/wykryc>

Wykrywać

czynić wiadomym, ujawniać rzecz, o której się nie wiedziało, która była tajna, ukryta.

<https://sjp.pl/wykrywac>

Art. 2 § 1 k.p.k. Przepisy niniejszego kodeksu mają na celu takie ukształtowanie postępowania karnego, aby:

1) sprawca przestępstwa został wykryty i pociągnięty do odpowiedzialności

Art. 297 § 1 k.p.k. Celem postępowania karnego jest:

- 1) **ustalenie**, czy został popełniony czyn zabroniony i czy stanowi on przestępstwo,
- 2) **wykrycie i w razie potrzeby ujęcie sprawcy**,
- 3) zebranie danych stosownie do art. 213 i 214,
- 4) wyjaśnienie okoliczności sprawy, w tym ustalenie osób pokrzywdzonych i rozmiarów szkody,
- 5) zebranie, zabezpieczenie i w niezbędnym zakresie utrwalenie dowodów dla sądu.

Na proces wykrywczy składa się :

Wykrywanie przestępstw - ujawnianie przestępstw.

Wykrywanie sprawców przestępstw.

Ustalanie czy popełniono czyn zabroniony i czy stanowi on przestępstwo.

Definicja M. Kulickiego

Kryminalistyka- nauka o rozpoznawaniu środowisk kryminalnych, o **wykrywaniu przestępstw i osób** mogących być ich sprawcami, o uzyskiwaniu środków dowodowych i udowadnianiu sprawstwa oraz o zapobieganiu przestępstwom.

Definicja B. Hołysta

Kryminalistyka- nauka o metodach **ustalania faktu przestępstwa**, sposobu jego popełniania, **wykrywania sprawców** i zapobiegania przestępstwom i innym negatywnym zjawiskom społecznym.

Definicja T. Hanauska

Kryminalistyka- nauka o taktycznych zasadach i sposobach oraz o technicznych metodach i środkach rozpoznawania i **wykrywania prawnie określonych, ujemnych zjawisk społecznych, a w szczególności zdarzeń przestępnych i ich sprawców**, oraz udowadnianiu istnienia lub braku związku pomiędzy tymi sprawcami a zdarzeniami, a także zapobieganiu przestępstwom i innym niekorzystnym dla rozwoju społecznego prawnie relewantnym zjawiskom.

Statystyka policyjna dotycząca wykrywalności przestępstw i ich sprawców

Przestępstwa stwierdzone

Przestępstwa wykryte

Wskaźnik wykrywalności (wykrycia)

Przestępstwo stwierdzone

Przestępstwo stwierdzone to przestępstwo będące zbrodnią lub występkiem ściganym z oskarżenia publicznego, w tym także przestępstwem skarbowym, objęte postępowaniem przygotowawczym zakończonym w wyniku, którego potwierdzono zaistnienie czynu zabronionego.

Przestępstwo wykryte

Przestępstwo wykryte jest to przestępstwo stwierdzone, w którym ustalono przynajmniej jednego podejrzanego w zakończonym postępowaniu przygotowawczym.

Wskaźnik wykrywalności (tzw. % wykrycia)

Nominalny wskaźnik wykrywalności przestępstw.

Iloraz liczby przestępstw wykrytych przez ogólną liczbę przestępstw stwierdzonych wyrażony w procentach. Nominalny wskaźnik wykrywalności przestępstw.

Przestępstwa ogółem wg jednostek podziału administracyjnego kraju - przestępstwa stwierdzone, przestępstwa wykryte,
% wykrycia.

Jednostka podziału administracyjnego	Rok	Przestępstwa stwierdzone	Przestępstwa wykryte	% wykrycia
Polska	2017	753 963	545 008	71,7
Polska	2016	748 459	501 877	66,5
Polska	2015	799 779	524 380	64,7
Polska	2014	867 855	573 824	65,2
Polska	2013	1 061 239	720 510	67,0
Polska	2012	1 119 803	769 604	67,8
Polska	2011	1 159 554	807 064	68,7
Polska	2010	1 138 523	783 428	67,9
Polska	2009	1 129 577	766 075	67,1
Polska	2008	1 082 057	721 925	65,9
Polska	2007	1 152 993	752 698	64,6
Polska	2006	1 287 918	812 347	62,4
Polska	2005	1 379 962	816 861	58,6
Polska	2004	1 461 217	829 079	56,2
Polska	2003	1 466 643	815 824	55,2
Polska	2002	1 404 229	777 326	54,9
Polska	2001	1 390 089	753 940	53,8
Polska	2000	1 266 910	609 884	47,8
Polska	1999	1 121 545	507 987	45,0

Wskaźnik wykrywalności (realny wskaźnik wykrywalności)

Stosunek procentowy przestępstw wykrytych, których sprawcy nie byli znani w chwili zameldowania o przestępstwie do ogólnej liczby przestępstw stwierdzonych.

Przestępczość nieujawniona, niewykryta

Wg T. Hanauska ***ciemna liczba przestępstw*** to „...liczba wyrażająca różnicę pomiędzy liczbą rzeczywiście popełnionych przestępstw a liczbą tych przestępstw, o których pierwsze informacje dotarły do organów ścigania”

K. Sławik stosuje proponuje również pojęcie ***ciemnej liczby sprawców przestępstw***, którą określa jako „ różnicę pomiędzy liczbą ujawnionych i skazanych sprawców przestępstw a liczbą faktycznie działających, których organy ścigania nie zdołały zdekonspirować”.

Wielkość ciemnej liczby przestępstw wiąże się głównie z:

- niezłożeniem oficjalnych zgłoszeń przez pokrzywdzonych lub instytucji zobowiązanych do zawiadomienia o przestępstwie,
- z problemami z ustaleniem charakteru zdarzenia w przypadkach zejść śmiertelnych,
- nieprzyjmowaniem zgłoszeń o popełnionych przestępstwach.

Wykrywanie przestępstw i ich sprawców odbywa się poprzez
podejmowanie czynności kryminalistyczne:

- czynności pozaprocesowe (np. czynności operacyjno-rozpoznawcze,
administracyjno-porządkowe),
 - czynności procesowe.

Proces wykrywania sprawców przestępstw może zawierać w sobie kilka sytuacji, które determinują metodykę jego prowadzenia.

1. Gdy w początkowym etapie działań sprawca jest zupełnie nieznan i brak jakichkolwiek informacji, które wskazywałyby nawet na hipotetycznego podejrzanego. Wtedy należy przeprowadzić rozpoznanie i w jego ramach ujawnić przydatne źródła informacji, a następnie je wykorzystać w celu sformułowania wersji kryminalistycznej i organizowania czynności wykrywczych mających na celu ujęcie sprawcy a następnie zebranie dowodów jego winy.

2. Gdy sprawca jest określony grupowo. Proces wykrywczy jest wtedy dwukierunkowy. W jednym nastawiony jest bezpośrednio na wykrycie grupowo określonego sprawcy, w drugim natomiast nastawiony jest na uzyskanie dalszych, kolejnych informacji umożliwiających zindywidualizowanie sprawcy.

3. Gdy sprawca w początkowym etapie działań został indywidualnie określony lecz jego miejsce pobytu nie jest znane. Podejmuje się wtedy czynności mające na celu ustalenie jego pobytu w celu jego zatrzymania i zabezpieczenia do dyspozycji organu procesowego.

4. Gdy przestępstwo jak i sprawca są znani już w momencie składania zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa. Wtedy organ ścigania dokumentuje podane fakty i zbiera konieczne dowody winy sprawcy przestępstwa.

Metodyka ujawniania przestępstw i wykrywania ich sprawców

Na proces wykrywania składa się wiele różnych czynności zarówno pozaprocesowych (np. praca operacyjna, czynności administracyjno-porządkowe) jak i procesowych. Żadnej z nich nie należy preferować. Celowe jest oparcie procesów wykrywczych na modelu wielukierunkowego i wielowariantowego poszukiwania źródeł informacyjnych i wykorzystywania różnych metod i sposobów prawnokryminalistycznych.

Informacje są podstawą procesu wykrywczego. Są one poddawane analizie, ocenie, a następnie wykorzystane w konkretnych działaniach wykrywczych.

Źródła pierwszych informacji o przestępstwie i ewentualnie o jego sprawcy

1. Zewnętrzne źródła informacji o zdarzeniu- pochodzą od osób, które nie są związane z organami ścigania i przekazują je spontanicznie lub na podstawie przepisów obligujących do zgłoszenia.
2. Źródła wewnętrzne- są organizowane przez organy ścigania na potrzeby wykrywcze i dowodowe, w celu zapewnienia dopływu informacji o osobach, faktach i zjawiskach.

Źródła zewnętrzne

1. Zawiadomienia obowiązkowe na podstawie art. 240 k.k., art. 304 § 2 k.p.k.

Art..240 § 1. Kto, mając wiarygodną wiadomość o karalnym przygotowaniu albo usiłowaniu lub dokonaniu czynu zabronionego określonego w art. 118 ludobójstwo, art. 118a udział w masowym zamachu, art 120–124, art. 127 zamach stanu, art. 128 zamach na organ konstytucyjny RP, art. 130 szpiegostwo, art. 134 zamach na życie Prezydenta RP, art. 140 zamach na jednostkę sił zbrojnych RP, obiekt albo urządzenie o znaczeniu obronnym, art. 148 zabójstwo, art. 156 spowodowanie ciężkiego uszczerbku na zdrowiu, art. 163 spowodowanie katastrofy, art. 166 piractwo, art. 189 pozbawienie człowieka wolności, art. 197 zgwałcenie lub wymuszenie do poddania się innej czynności seksualnej § 3 lub 4, art. 198 seksualne wykorzystanie bezradności lub niepoczytalności innej osoby, art. 200 obcowanie płciowe z osobą małoletnią lub doprowadzenie jej do poddania się czynnościom seksualnym, art. 252 wzięcie lub przetrzymywanie zakładnika lub przestępstwa o charakterze terrorystycznym, nie zawiadamia niezwłocznie organu powołanego do ścigania przestępstw, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3.

Art. 304 § 2 k.p.k.: *§ 2. Instytucje państwowe i samorządowe, które w związku ze swą działalnością dowiedziały się o popełnieniu przestępstwa ściganego z urzędu, są obowiązane niezwłocznie zawiadomić o tym prokuratora lub Policję oraz przedsięwziąć niezbędne czynności do czasu przybycia organu powołanego do ścigania przestępstw lub do czasu wydania przez ten organ stosownego zarządzenia, aby nie dopuścić do zatarcia śladów i dowodów przestępstwa.*

2. Zawiadomienia wynikające ze spełnienia obowiązku społecznego. Art. 304 § 1 k.p.k.: *Każdy, dowiedziawszy się o popełnieniu przestępstwa ściganego z urzędu, ma społeczny obowiązek zawiadomić o tym prokuratora lub Policję.*

3. Doniesienia jawne wynikające z niskich pobudek lub spowodowane zaburzeniami równowagi psychicznej (np. doniesienia pieniacle występujące w paranoi lub psychopatii).

4. Doniesienia związane z otrzymywaniem anonimów- anonimy przestępcze wypełniające znamiona jakiegoś przestępstwa (np. groźby bezprawne, szantaż).

5. Anonimy donoszące o przestępstwie, należy je sprawdzić.

6. Samooskarżenie

- prawdziwe,

- fałszywe.

Motywy samooskarżeń:

- Rzeczywista skrucha.
- Stan psychiczny sprawcy wynikający z napięcia nerwowego.
- Przekonanie sprawcy, że ujawnienie spowoduje odstąpienie od kary lub jej złagodzenie (możliwe na podstawie Kodeksu karnego lub ustaw amnestyjnych).
- Chęć uniknięcia odpowiedzialności za poważniejsze przestępstwo.

Samooskarżenie taktyczne, gdy dowody wskazują, że popełnił przestępstwo A, natomiast on przyznaje się fałszywie do popełnienia przestępstwa B w tym samym czasie i tym samym zapewnić chce sobie alibi.

- Osłonięcie przed odpowiedzialnością karną innej osoby (pobudki altruistyczne lub za pieniądze).
- Samooskarżenie dokonane przez osobę chorą psychicznie (zespoły urojeniowe, pomroczone).

7. Publikatory- śledztwa dziennikarskie, informacje od obywateli.

8. Instytucje kontrolne i kontrolno- rewizyjne badające działalność przedsiębiorstw, instytucji, organów administracji.

Źródła wewnętrzne

1. Wyniki czynności operacyjno-rozpoznawczych mogą stanowić bezpośrednie źródła informacji o przestępstwie lub mogą pomóc w dotarciu do innych źródeł informacji. Ujęcie sprawcy na gorącym uczynku.
2. Poufne osobowe źródła informacji, informacje od nich wskazują kierunki poszukiwania dowodów.
3. Wyniki niektórych czynności służbowych organów ścigania
 - podejmowanych przez służby prewencyjne,
 - kontrola ruchu drogowego,
 - kontrola melin,
 - praca dzielnicowych.
4. Analiza spraw archiwalnych.

Proces wykrywania sprawcy przestępstwa powinien odbywać się przy uwzględnieniu tzw. płaszczyzn odniesienia.

1. Miejsce przed zdarzeniem - droga prowadząca do miejsca zdarzenia, miejsce przygotowania czynu (informacja o sprawcy i o jego zachowaniu w postaci śladów, o drodze dotarcia na miejsce zdarzenia- relacja świadka, nagrania monitoringu).
2. Miejsce zdarzenia (ślady, relacje świadków, monitoring).
3. Miejsce działania sprawcy po zdarzeniu- droga odejścia sprawcy, miejsca ukrycia rzeczy, zwłok, (ślady, relacja świadka, monitoring).

4. Ofiara i jej środowisko- informacje o niej (przeszłość, charakter, zajęcie, stosunki społ. w pracy, w rodzinie, miejscu zamieszkania) mogą wyjaśniać tło zdarzenia. Analiza zachowań i odniesień ofiary może pomóc w określeniu motywu czynu a następnie sprawcy.

Człowiek żyje w trzech najważniejszych kręgach społecznych:

- krąg ogólnospołeczny
- krąg znajomych i przyjaciół**
- krąg osób najbliższych.**

Najczęściej sprawcy pochodzą z drugiego i trzeciego kręgu. Nie można też wykluczyć jako potencjalnego sprawcy samej ofiary.

5. Środowiska skonfliktowane z ofiarą

- poznanie charakteru konfliktu ma znaczenie dla ustalenia przyczyn zdarzenia i jego sprawcy,
- środowisko może być źródłem informacji o ofierze.

6. Poszukiwanie informacji w środowiskach kryminogennych (recydywiści, margines społeczny).

7. Analiza zebranych danych. Analiza spraw podobnych, kryminalne i pozakryminalne bazy danych.

8. Wyniki czynności operacyjno-rozpoznawczych (rozpoznanie, działania w konkretnej sprawie). Osobowe źródła informacji, wywiad, obserwacja, rozpoznanie środowiskowe, terenowe.

Wykrycie sprawcy przestępstwa wymaga postawienia najpierw różnych pytań dotyczących samego zdarzenia. Wskazują co należy ustalić.

Reguła siedmiu złotych pytań.

1. Co?- co się wydarzyło, jaki ma dokładny kształt, charakter i rozmiar badane zdarzenie?
2. Gdzie? – gdzie zdarzenie miało miejsce?
3. Kiedy?- czas zdarzenia,
4. W jaki sposób doszło do zdarzenia? – wyjaśnienie przebiegu zdarzenia, i sposobu działania sprawcy,
5. Dlaczego?- motyw działania sprawcy i sposobu zachowania się sprawcy,
6. Jakimi środkami?- przy pomocy jakich środków sprawca działał (narzędzie, pomocnicy)?
- 7. Kto?- kto jest sprawcą, a kto ofiarą?**

Pytania te są podstawą formułowania pierwszych wersji kryminalistycznych.

Wskazują kierunek ustaleń wykrywczych.

Sposoby udzielenia odpowiedzi na te pytania określają tzw. pytania wykrywcze. Określają jak wykryć sprawcę przestępstwa.

1. Kto wiedział lub mógł wiedzieć? Np. o tym, że ofiara będzie szła daną drogą, że będzie sama w domu, że nikogo nie będzie w domu.
2. Kto chciał lub mógł chcieć? Kto mógł mieć motyw. Kto był skonfliktowany z ofiarą, kto groził itp.
3. Kto uzyskał lub mógł uzyskać z danego zdarzenia jakąkolwiek korzyść? Również legalnie.
4. Kto obiektywnie mógł w danym czasie i miejscu popełnić określony czyn? Typowanie osób (wywiad, świadkowie, monitoring), sprawdzenie alibi.
5. Jaką osobowość mógł mieć sprawca? Czy czynu dopuściła się osoba normalna, czy chora psychicznie (na podstawie charakteru zdarzeniu, miejsca zdarzenia, przebiegu zdarzenia).

1. Źródła informacji o zdarzeniu i o sprawcy według ich rodzaju:

- osoby,
- zwłoki,
- rzeczy,
- dokumenty,
- miejsca,
- zjawiska i zdarzenia (przeszłe i aktualne).

Dwie grupy informacji według kryterium sposobu ich uzyskiwania

1. Informacje odbierane są na podstawie wypowiedzi osoby (np. przesłuchanie); ważne jest poznanie motywacji przekazu.

Zasada sprawdzania informacji:

- czy wypowiedź jest spójna, logiczna,
- skonfrontowanie z uzyskanym materiałem,
- przeprowadzenie konsultacji z ekspertami, wtedy gdy chodzi o informacje fachowe,
- przeprowadzenie wywiadów w celu weryfikacji informacji i oceny ich wiarygodności,
- przeprowadzenie obserwacji zdarzeń lub zjawisk, których dotyczą te informacje,
- uzyskanie dalszych informacji potwierdzających uzyskane dane.

2. Informacje uzyskiwane w wyniku zmysłowego poznania:

- obserwacja,
- oględziny,
- eksperyment,
- konsultacja z ekspertem, opinie biegłych.
- okazanie.

Czynniki warunkujące proces wykrywczy i jego skuteczność

1. Rodzaj przestępstwa wpływa na dobór środków i metod pracy organów ścigania. Różne będą w sprawie kradzieży, inne w skomplikowanym zabójstwie, w którym trudno ustalić motyw działania sprawcy. Przesądza też o stopniu utrudnienia procesu wykrywania sprawcy zdarzenia.
2. Czas jaki upłynął od chwili popełnienia przestępstwa do momentu powzięcia przez organy ścigania wiadomości o nim i rozpoczęcia działań wykrywczych (zeznania, możliwość zabezpieczenia śladów).

Ważna jest szybkość działania w odniesieniu do organów ścigania jak również do obywateli i instytucji.

3. Prawidłowe przeprowadzenie pierwszych czynności, a w szczególności dokładność i wszechstronność oględzin miejsca zdarzenia.

4. Siły i środki, którymi dysponuje organ ścigania dające możliwość wykorzystania wszystkich dostępnych badań i metod kryminalistycznych (technika i taktyka kryminalistyczna).

5. Sprawca- charakteryzujące go cechy i sposób działania. Jest to jeden z głównych czynników determinujących ostateczny wynik procesu wykrywczego.

Zdaniem T. Hanauska osobowość sprawcy w taki sposób ułatwia proces wykrywczy, w jakim jakościowo odbiega od stereotypu właściwego dla danej populacji.

Przygotowanie się sprawcy do popełnienia przestępstwa utrudnia proces wykrywczy jednak nie czyni go niemożliwym.

5. Informacje i ich jakość. Jest ona punktem wyjścia dla wszelkich procesów wykrywczych sprawcy przestępstwa. Przy braku informacji należy podjąć rozpoznanie, którego celem będzie najpierw wykrycie możliwych do wykorzystania źródeł informacji.

Informacje mogą być:

- wierne (transinformowanie)- prawidłowo odzwierciedlające cechy obiektu,
- fałszywe (dezinformowanie)- zmieniają rzeczywisty obraz poznawanego przedmiotu,
- domniemywane (parainformowanie),
- pośrednie (metainformowanie)- jedne informują o innych.

Ważne jest weryfikowanie informacji (np. poprzez czynności operacyjne, sprawdzające).

Wysoce przydatne są informacje od pokrzywdzonego oraz uzyskane w drodze rozpoznawania środowisk przestępczych.

8. Znajomość metod przestępnego działania oraz środowisk przestępczych i kryminogennych (znajomość kryminalistyki, kryminologii, obserwacja środowisk przestępczych, analiza postępowania ujawnionych już sprawców).

9. Przygotowanie pracowników do pracy operacyjnej i śledczej.

Cechy, którymi powinni się odznaczać:

- solidne wykształcenie prawnicze (karne, kryminalistyczne, kryminologiczne, socjologiczne),
- wysokie morale i etyka zawodowa,
- systematyczność, skrupulatność, dociekliwość w pracy,
- uporczywość w działaniu,
- zdolność do koncentracji uwagi,

- spostrzegawczość i konstruktywna wyobraźnia,
- silna wola,
- szybki refleks,
- wierna i gotowa pamięć,
- wysoki stopień inteligencji i sprawność w myśleniu,
- komunikatywność i zdolność do zażegnania konfliktów,
- umiejętność analizy zjawisk i wyciągania trafnych wniosków,
- predyspozycje aktorskie.

10. Odpowiedni poziom współpracy i współdziałania uczestników procesu wykrywczego: pracownika dochodzeniowo-śledczego, prokuratora oraz ofiary przestępstwa.

11. Stopień zaangażowania społecznego, również środków masowego przekazu, w zwalczaniu przestępczości.

T. Hanausek, Model procesu wykrywania sprawcy przestępstwa, Studia Kryminologiczne, Kryminalistyczne i Penitencjarne, t. I, 1974;

Zarys kryminalistycznej teorii wykrywania, Warszawa 1974,

Karol Sławik, Ujawnianie przestępstw i wykrywanie ich sprawców, Semper, 1994,

Tadeusz Hanausek, Kryminalistyka. Zarys wykładu, Wolters Kluwer Polska, 2009,

Ewa Gruza, Mieczysław Goc, Jarosław Moszczyński, **Kryminalistyka, czyli rzecz o metodach śledczych**, Warszawa 2008,

Mariusz Kulicki, Violetta Kwiatkowska-Darul, Leszek Stępka, Kryminalistyka. Wybrane zagadnienia teorii i praktyki śledczo- sądowej, Wydawnictwo: Uniwersytet Mikołaja Kopernika 2009,

Kryminalistyka, red. Jan Widacki Wydawnictwo: C.H.Beck 2012,

Kryminalistyka. Przewodnik, Gandalf, 2013, red. D. Wilk,

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks karny z późniejszymi zmianami

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks postępowania karnego z późniejszymi zmianami

Słownik języka polskiego, <https://sjp.pwn.pl/sjp/wykryc>,

Słownik języka polskiego, <https://sjp.pl/wykrywac>,